

АДАПТАЦІЯ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ РОЗВИТКУ ОРГАНІВ НОТАРІАЛЬНОГО САМОВРЯДУВАННЯ ДО СИСТЕМИ НОТАРІАТУ В УКРАЇНІ

Мирза С. С., Середницька І. А.

У статті проаналізовано зарубіжний досвід організації та функціонування органів нотаріального самоврядування в країнах із латинським нотаріатом. Визначено основні принципи та напрями діяльності латинського нотаріату в країнах Європейського Союзу. Окрема увага приділена правовому статусу Міжнародного союзу нотаріату як центрального органу нотаріального самоврядування розвинених країн світу.

Визначено, що збільшення повноважень органів нотаріального самоврядування в Україні, тобто надання їм тих переваг, які за своєю правовою природою сягають історичних віх розвитку українського нотаріату й поширені серед нотаріальних палат тих держав, що входять до складу Міжнародної спілки нотаріату, а також базуються на принципах латинського нотаріату, є одним із векторів удосконалення чинного українського законодавства про нотаріат.

Встановлено, що з урахуванням зарубіжного досвіду розвинених країн, у яких діє латинський нотаріат, у вітчизняному законодавстві також може бути розширено коло повноважень органів нотаріального самоврядування, окрім іншого, під час призначення нотаріуса на посаду, а також під час анулювання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю; щодо здійснення дисциплінарного контролю та перевірки порядку вчинення певним нотаріусом нотаріальних дій; стосовно дотримання правил ведення нотаріального діловодства.

Визначено та обґрунтовано позитивні правові наслідки адаптації зарубіжного досвіду розвитку органів нотаріального самоврядування до системи нотаріату в Україні, такі як наявність незалежності нотаріусів та водночас контролю за нотаріальною діяльністю; державний та корпоративний контроль щодо якості надання нотаріальних послуг; зменшення протиріч між сторонами цивільних правовідносин; зменшення навантаження на суди; спрощення процедури розгляду цивільних справ у зв'язку з доказовою силою нотаріальних актів.

Ключові слова: органи нотаріального самоврядування, латинський нотаріат, Міжнародний союз нотаріату, нотаріус, нотаріальні палати, правовий статус нотаріуса, нотаріальна діяльність.

Myrza S. S., Serednytska I. A. Adaptation of foreign experience in the development of notarial self-government bodies to the notary system in Ukraine

The article analyzes the foreign experience of organization and functioning of notarial self-government bodies in countries with Latin notaries. The basic principles and directions of activity of the Latin notary in the countries of the European Union are defined. Particular attention is paid to the legal status of the International Notary Union as the central body of notarial self-government of developed countries.

It is determined that increasing the powers of notarial self-government bodies in Ukraine, i.e. giving them the advantages that by their legal nature reach the historical milestones of Ukrainian notaries and distributed among the notarial chambers of those states that are members of the International Union of Notaries, and based on Latin principles is one of the vectors for improving the current Ukrainian legislation on notaries.

It is established that taking into account the foreign experience of developed countries where Latin notaries operate, domestic legislation may also expand the powers of notarial self-government bodies, inter alia, when appointing a notary to office, as well as revoking the certificate of right to engage in notarial activities; concerning the exercise of disciplinary control and verification of the procedure for the performance of notarial acts by a certain notary; compliance with the rules of notarial record keeping.

The positive legal consequences of the adaptation of foreign experience in the development of notarial self-government bodies to the notarial system in Ukraine have been identified and substantiated: the existence of independence of notaries and at the same time control over notarial activity; state and corporate control over the quality of notarial services; reduction of contradictions between the parties of civil legal relations; reducing the burden on courts; simplification of the procedure for consideration of civil cases in connection with the probative value of notarial deed.

Key words: *notarial self-government bodies, Latin notary, International Union of Notaries, notary, notarial chambers, legal status of notary, notarial activity.*

Постановка проблеми. В умовах сьогодення Українська держава впевнено крокує у напрямку європейських традицій. «Курс на Європу» позитивно відображається у багатьох сферах нашої держави, не винятком є розвиток та реформування нотаріальної діяльності. Чинне законодавство нині визначає правовий статус нотаріуса та вектори його діяльності, однак задля удосконалення національного законодавства про нотаріат вважаємо за доцільне у науковій статті провести аналіз теоретичного й нормативного обґрунтування правового статусу нотаріуса та його органів самоврядування у розвинених зарубіжних країнах.

Слід відзначити, що нотаріат латинського типу був сформований у результаті еволюції правових ідей у країнах романо-германської правової системи та базується на адаптації римського права, основними завданнями якого є запобігання порушенням прав суб'єктів цивільного обігу й уникнення можливих правових спорів. Такий попереджувальний характер нотаріальної діяльності значно зменшує навантаження на судову систему, адже запобігти юридичному конфлікту, без сумніву, важливіше і надійніше, ніж потім відстоювати свої інтереси в суді.

Стан дослідження проблеми. Загальні теоретичні проблеми зарубіжного досвіду розвитку органів нотаріального самоврядування досліджувались у працях Г. Гулевської, М. Долинської, Л. Єфіменко, Ю. Ільїної, О. Криштопи, О. Неліна, Ю. Орзиха, О. Соломахіна, Г. Трофанчука, С. Фурси, В. Черниш, Л. Шевчук, Л. Ясінської та інших учених. Однак існує необхідність проведення подальших ґрунтовних дослідження окремих проблемних аспектів розвитку саме органів нотаріального самоврядування.

Мета дослідження. Метою статті є аналіз зарубіжного досвіду розвитку органів нотаріального самоврядування та його адаптації до системи нотаріату в Україні.

Виклад основного матеріалу. У контексті нашої наукової роботи особливий інтерес має досвід країн - членів Міжнародного союзу нотаріату. Це можна пояснити схожими рисами у функціях вітчизняного нотаріату та зазначених країн-членів Союзу, що є наслідком належності української правової системи до континентальної правової сім'ї; прагненням України до інтеграції в європей-

ський правовий простір, що є позитивним моментом; тим, що мета цього об'єднання імпонує Українській державі, оскільки полягає у постійному розвитку професії нотаріуса.

Нагадаємо, що метою створення Міжнародного союзу нотаріату стала систематизація нотаріального законодавства, удосконалення прогресивних ідей у сфері нотаріальної діяльності, а також поліпшення діяльності нотаріусів різних країн світу. Союз було засновано 2 жовтня 1948 року у місті Буенос-Айрес за ініціативою аргентинського нотаріуса Ж.А. Негре, і з того часу нотаріат латинської школи отримав поширення майже у всіх західноєвропейських країнах (всього у 90 країнах світу) та має значну кількість кандидатів на вступ. Так, останнім часом все більша кількість країн визнає переваги системи латинського нотаріату, а деякі постсоціалістичні країни вже стали на шлях впровадження системи латинського нотаріату. Сьогодні Міжнародний союз нотаріату включає майже всі західноєвропейські країни (Австрія, Бельгія, Греція, Голландія, Італія, Іспанія, Люксембург, Німеччина, Франція, Португалія, Швейцарська конфедерація), а також країни у Латинській Америці, деякі країни Східної Європи та Африки, маючи загалом понад 83 країни.

З урахуванням аналізу чинного та перспективного законодавства щодо основних тенденцій розвитку нотаріальної діяльності в Україні, який дає змогу визначити орієнтири нашої держави на створення нотаріату саме латинського типу, вважаємо за необхідне у науковій роботі розглянути правове регулювання інституту нотаріальної діяльності в зарубіжних країнах, які впроваджують латинську модель нотаріату.

У більшості західноєвропейських країн, а також у Латинській Америці і в Японії функціонує нотаріат, де нотаріус працює, як вільний професіонал, який не входить до державного апарату і не є державним службовцем. Однак свої повноваження він отримує від державної влади, держава делегує йому право посвідчувати редактовані й складені ним документи задля надання їм публічної сили й доказовості, яку можна оскаржити лише у судовому порядку [1, с. 104]. Цікавим моментом є те, що деякі країни (зокрема, Португалія), у яких нотаріуси є державними службовцями, водночас є активними членами Міжнародного союзу нотаріату (далі - МСЛН). Отже, доходимо висновку про те, що МСЛН не нав'язує, а лише пропагує перевагу тих чи інших принципів. Тут важливо підкреслити ще один

момент, а саме те, що у держав-членів Союзу або тих, хто тільки прагне стати його учасниками, завжди є право вибору: сприйняти повністю те чи інше положення або спробувати поєднати його зі своїми традиціями.

Маємо визначити ще одне положення про таку категорію, як свобода нотаріуса латинської моделі, яка априорі не може бути абсолютною. Маємо на увазі те, що нотаріуса не можна отожднювати з представниками інших професій, які дійсно є вільними під час здійснення своєї професійної діяльності, оскільки нотаріус не звільняється від зобов'язань, покладених на нього державою. Нотаріус латинської школи здійснює свої повноваження від імені держави. Такий порядок можна ще назвати делегуванням держави своїх функцій нотаріусу у сфері захисту прав та інтересів громадян і юридичних осіб у сфері цивільного обігу. Ми погоджуємося з думкою тих науковців, які вважають, що терміни «вільний нотаріат» і «незалежний нотаріат» - це символіка, адже нотаріуси не можуть бути вільними від держави й державного контролю [2, с. 124]. Як слушно зазначає Л. Шевчук, насправді нотаріат латинського типу становить унікальну систему поєднання інтересів громадян, держави й нотаріусів - професіоналів у найкращому розумінні цього слова [3, с. 105]. Відповідно, поняття «вільний» у поєднанні з поняттям «нотаріат» означає відсутність затрат державної бюджету на забезпечення законних прав громадян, а також персональну відповідальність і зацікавленість нотаріуса в результатах своєї професійної діяльності.

Саме таку модель нотаріату пропонують та впроваджують розвинені зарубіжні країни, у яких нотаріат будується саме на латинській моделі. Відповідно, для України може стати корисним та цікавим досвід однієї з колишніх соціалістичних республік. Враховуючи знайдений нами матеріал у зарубіжному законодавстві, що регулює нотаріальну діяльність як таку, та науковий доробок учених, розглянемо нотаріальне законодавство Естонії, яка, як і Україна, починала розбудовувати систему нотаріату на пострадянському просторі. Відомо, що після прийняття Конституції як Основного Закону у 1992 році уряд Естонії почав реформувати національне законодавство, внаслідок чого 1 листопада 1993 року вступив у силу Закон Естонської Республіки «Про нотаріат», який змінив чинну систему державного нотаріату латинським нотаріатом. Відповідно до ст. 2 Закону Естонії, нотаріус є носієм публічно-пра-

вових функцій, незалежно посадовою особою, якій державою делеговані повноваження щодо врегулювання правовідносин і запобігання правовим спорам.

Таким чином, за законодавством Естонської Республіки, нотаріус - це особа, яка є носієм публічно-правових повноважень, якій державою надано право засвідчувати за зверненнями зацікавлених осіб факти й події, що мають юридичне значення, а також здійснювати інші професійні дії задля забезпечення стабільності й правопорядку [4, с. 149]. Отже, як бачимо у наведеному визначенні, нотаріус не є підприємцем або державним чиновником, він виконує свої службові обов'язки, як особа вільної професії, від свого імені і під свою відповідальність. До цього слід додати, що таким самим шляхом щодо розвитку та реформування нотаріату пішли інші країни Прибалтики (Литва, Латвія).

Щодо розвитку нотаріату у країнах Східної Європи, то як приклад можемо навести правові положення із законодавства Словацької Республіки, відповідно до якого правовий статус нотаріуса, діяльність нотаріального самоврядування тощо регулюються Законом Словацької Республіки «Про нотаріуса і нотаріальну діяльність», який встановлює, що нотаріальні дії мають право здійснювати тільки нотаріуси [5, с. 78].

Водночас зазначений Закон у чинному законодавстві Словаччини передбачає, що нотаріус є особою, визначеною державою та уповноваженою здійснювати нотаріальну діяльність, а також іншу діяльність (надавати фізичним і юридичним особам юридичні послуги, складати відповідні документи, управляти майном і представляти інтереси осіб у зв'язку з управлінням майном тощо). Також Закон визначає несумісність здійснення нотаріальної діяльності з підприємницькою діяльністю, метою якої є отримання прибутку. Отже, можна дійти висновку, що у Словацькій Республіці діє державний нотаріат, і нотаріус має публічно-правовий статус, однак зазначений нормативно-правовий акт передбачає, що нотаріус діє у своїй професійній діяльності від власного імені та самостійно несе відповідальність.

Серед країн Західної Європи, в яких діє латинський нотаріат, нам імponує французька модель, відповідно, вважаємо за необхідне зупинитися на її аналізі. Історико-правові джерела та законодавство дають нам змогу розглянути нотаріальну систему Франції, яка виступає частиною суспільної системи правосуддя

і називається «публічна нотаріальна служба». Водночас на території Франції з 1945 року діє ордонанс «Про статус нотаріуса». Відповідно до його положень, нотаріус є посадовою особою, представником вільної професії і гарантом автентичності.

Порівняно з іншими нотаріальна діяльність у Франції має характерну особливість, яка полягає в об'єднанні в одній особі нотаріуса двох протилежних якостей: посадової особи, якій держава делегувала офіційні повноваження, й особи, яка виконує цю функцію в рамках ліберального статусу. Відзначимо, що з ліберального статусу нотаріуса випливають наслідки його відповідальності. Так, з огляду на те, що нотаріус виступає своєрідним радником під час здійснення своєї професійної відповідальності, ступінь останньої оцінює виключно суд.

У Франції нотаріус зобов'язується сумлінно надавати юридичні консультації у межах своєї компетенції, тому що за неналежного виконання своїх обов'язків суди притягують нотаріуса до відповідальності, в рамках якої можуть бути застосовані відповідні санкції. За французьким чинним законодавством, нотаріус несе необмежену особисту відповідальність за свої дії і консультації, відповідно, недбале ставлення нотаріуса до виконання своїх професійних обов'язків приводить до відшкодування збитків.

Крім зазначеного, нотаріат Франції має одну істотну відмінність від нотаріату інших європейських країн, отже, посада нотаріуса може передаватися у спадщину. За загальним правилом, діяльність нотаріуса у Франції будується виключно на принципах латинського нотаріату.

Цікавим є підхід до здійснення нотаріальної діяльності в Іспанії. Діяльність нотаріуса регулюється Законом «Про нотаріат» від 28 травня 1962 року. Відповідно до законодавства Іспанії, нотаріуси є юристами вищої категорії, які паралельно займаються викладацькою діяльністю в університетах. Як і в більшості країн латинського нотаріату, нотаріус має право посвідчувати факти та правочини, що вчинилися у його присутності та за його безпосередньою участю. Натомість в Іспанії складанням правочинів, а також наданням юридичних консультацій щодо їх укладання займаються здебільше адвокати. Згідно зі ст. 1 Закону Іспанії, нотаріус - це визначений державою службовець, покликаний засвідчувати, відповідно до чинного законодавства, договори та інші юридично значимі документи.

Доступ до професії нотаріуса заснований на конкурсній основі, яка включає складання чотирьох іспитів з нотаріального, цивільного, торговельного, податкового права та інших галузей, які є обов'язковими для діяльності нотаріуса. Особливістю допуску до нотаріальної професії в Іспанії є відсутність наявності саме іспанського громадянства (підданства), оскільки достатньо бути громадянином хоча б однієї з країн Європейського Союзу [6, с. 215].

В Іспанії діє як приватний, так і державний нотаріат. Водночас чинне законодавство висуває низку вимог до посади нотаріуса. Так, нотаріус не може бути державним службовцем; не може займатися підприємницькою діяльністю й отримувати будь-який прибуток від іншої діяльності; нотаріальні дії виконуються виключно від імені держави.

Нотаріус в Іспанії є незалежною особою і здійснює свою діяльність під особисту відповідальність, але в державі існує механізм здійснення контролю за діяльністю нотаріуса. Контроль за здійсненням обов'язків здійснюється відповідною Нотаріальною палатою та Головним управлінням реєстрів та нотаріату, яке є підрозділом Міністерства юстиції Іспанії.

Вважаємо за необхідне зупинитись на системі органів нотаріального самоврядування в Іспанії, яка має відповідний досвід у цьому напрямі, що може стати корисним для Української держави. В Іспанії існує розгалужена система професійних організацій нотаріусів. На національному рівні нею є Національна рада іспанського нотаріату, яка об'єднує президентів регіональних палат; на регіональному рівні - нотаріальні палати, які очолюють дуайєн (старшина) та асамблея. На місцевому рівні також є делегати асамблеї зі спеціальними повноваженнями. Цікавим фактом є те, що членство нотаріуса у нотаріальній палаті є обов'язком, а не правом.

В Італії кількість нотаріусів визначається Міністерством юстиції з урахування численності населення, тобто у цьому разі можемо говорити про наявність в Італії певної квоти на зайняття нотаріальною діяльністю. Чинним законодавством Італії також установлені вимоги до професії нотаріуса, такі як належність до громадянства Італії, наявність вищої юридичної освіти, проходження стажування, перемога у щорічному національному конкурсі, складання присяги, отримання нотаріальної печатки, відкриття власного нотаріального бюро. Щороку нотаріус перераховує двадцять відсотків від свого гонорару до Національної каси

нотаріату. Ця організація використовує отримані кошти на виплату пенсій нотаріусам, розмір яких залежить не від суми вкладів, перерахованих їм у касу, а лише від стажу нотаріальної діяльності.

До органів нотаріального самоврядування в Італії можна віднести Національну раду нотаріату на чолі з Президентом, яка обирається нотаріусами; окружні нотаріальні ради, які обираються нотаріусами певного округу; міжокружні комітети, які діють виключно на громадських засадах. Отже, професійне самоврядування нотаріусів в Італії включає Національну раду нотаріату (на національному рівні), окружну нотаріальну раду (на окружному рівні), міжокружні комітети, що діють виключно на добровільних засадах.

Певні особливості існують також в організаційно-функціональних засадах діяльності нотаріату в Греції. Нині чинним законодавством Греції встановлено такі вимоги, як громадянство Греції; наявність диплому про вищу юридичну освіту; півторарічний стаж роботи адвокатом; отримання дозволу на зайняття нотаріальною діяльністю; дворічний стаж роботи у нотаріальній конторі. Якщо кандидат відповідає всім зазначеним вимогам, він може взяти участь у конкурсі, що проводиться Міністерством юстиції, за результатами якого його можуть призначити на посаду нотаріуса.

Водночас нотаріус у Греції зобов'язаний брати участь в Асоціаціях нотаріусів, які збираються у всіх регіонах, де є апеляційний суд. За участь у такій організації нотаріус вносить абонентську плату щомісяця. Асоціація нотаріусів повинна сплачувати кожні два місяці певну суму своїм членам, організувати семінари, видавати журнал про нотаріальну діяльність та інформувати членів про прийняття нових законів шляхом розсилання спеціальних листів.

Цікавим є положення про те, що грецьким нотаріусам задля створення професійних спілок заборонено об'єднуватись, зокрема, з адвокатами.

Голландія є ще однією розвиненою країною з багатим досвідом нотаріальної діяльності. Відповідно, щоб стати нотаріусом у Голландії, потрібно отримати диплом за фахом юриста, потім пройти стажування протягом трьох років, а додатково необхідно прослухати курс юридичних дисциплін. Цікавим фактом є те, що ця професія має строк давності, а саме маєтсья на увазі, що нотаріусом можна стати лише протягом 15 років після закінчення університету. Після виходу на пенсію у 60 років нотаріус може виконувати обов'язки юридичного радника.

Стосовно органів нотаріального самоврядування в Голландії слід відзначити, що професійна організація нотаріусів усіх рівнів підпорядковується Королівській колегії нотаріату Нідерландів. Членство в цій організації не є обов'язковим, проте більшість нотаріусів входить до її складу. Нотаріуси в Голландії мають право поєднуватися з іншими нотаріусами або адвокатами як із Голландії, так і з інших країн, створюючи асоціації у формі громадських організацій.

Висновки. Таким чином, порівняльно-правовий аналіз свідчить про наявність деяких характерних рис та особливостей, які є притаманними розвиненим зарубіжним країнам із системою латинського нотаріату. Зазначена система успішно функціонує у більшості країн світу. Історично склалося так, що система латинського нотаріату, з одного боку, наділяє нотаріуса вагомим колом повноважень, а з іншого боку, покладає на нього персональну відповідальність за нотаріальну діяльність перед суспільством та державою загалом.

Розглянуті нами історичні етапи та особливості формування й розвитку нотаріату та його органів самоврядування у деяких розвинених зарубіжних країнах дають нам підстави стверджувати, що практика втілення базових принципів латинського нотаріату в нотаріальне середовище зазначених країн свідчить про їхню високу ефективність, що є підставою для імплементації також у законодавство України. В результаті ми зможемо отримати такі позитивні правові наслідки, як наявність незалежності нотаріусів і водночас контролю за нотаріальною діяльністю; державний та корпоративний контроль щодо якості надання нотаріальних послуг; зменшення протиріч між сторонами цивільних правовідносин; зменшення навантаження на суди; спрощення процедури розгляду цивільних справ у зв'язку з доказовою силою нотаріальних актів.

Література

1. Шевчук Л. Основоположні принципи латинського нотаріату та їх реалізація в Україні: історико-правовий аспект. *Вісник Львівського університету. Серія: Юридична*. 2018. Вип. 66. С. 103-110.
2. Шевчук Л. Український нотаріат: історичний досвід, сучасний стан та перспективи. *Проблеми державотворення та захисту прав людини в Україні* : Матеріали XXIII регіональної науково-практичної конференції : у 2 ч. Ч. 1. Львів : Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2017. С. 124-128.

---

3. Шевчук Л. Основоположні принципи латинського нотаріату та їх реалізація в Україні: історико-правовий аспект. *Вісник Львівського університету. Серія: Юридична*. 2018. Вип. 66. С. 154-162.

4. Ільїна Ю. Особливості правового статусу нотаріуса у деяких зарубіжних країнах. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2013. № 5. С. 148-151.

5. Асаулюк А. Короткий коментар до Закону Словаччини «Про нотаріусів та нотаріальну діяльність». *Мала енциклопедія нотаріуса*. 2006. № 2 (26). С. 75-92.

6. Орзих Ю. Нотаріат в країнах Європи. *Актуальні проблеми держави і права*. 2012. Вип. 66. С. 209-216.

Мирза С. С.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
Одеського державного університету
внутрішніх справ
<https://orcid.org/0000-0002-4155-7513>

Середницька І. А.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
Одеського державного університету
внутрішніх справ
<https://orcid.org/0000-0002-8839-2453>